

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

Η Ιστορική Αναδρομή της Κοινωνικής Ασφάλισης

1. Ο θεσμός της κοινωνικής προστασίας στο νεοσύστατο Ελληνικό Κράτος

Με την συγκρότησή της η πρώτη διοίκηση του Κράτους είχε να αντιμετωπίσει πολλά προβλήματα μεταξύ των οποίων η παροχή βοήθειας στα φτωχά λαϊκά στρώματα. Όμως αν αναλογισθεί κανείς ότι τα οικονομικά περιθώρια του κράτους ήταν ελάχιστα, δεν υπήρχε καμία δυνατότητα για την εφαρμογή μέτρων κοινωνικής προστασίας. Παράλληλα και οι άλλοι τομείς του κράτους υπολειτουρούσαν όπως για παράδειγμα η Γεωργία.¹

¹ Κ. Μαυραγιάννη, *Ενεστώσα κατάσταση της Ιατρικής στην Ελλάδα*, Ευρωπαϊκός Ερασιστής, 1841, τ. Γ΄, Φυλλάδιον Γ΄, σελ. 195 & επ.

Τ. Ανδριανάκου, *Η ιατρική στην νεώτερη Ελλάδα*, Ελληνική Ιατρική, Αθήνα, 1930, σελ. 113 & επ.

Γ. Καραμήτσα, *Λόγοι κατά το ακαδημαϊκό έτος 1886-1887*, Αθήνα, Τυπ. Παλιγγενεσία, 1888, σελ. 347 & επ.

Σ. Θεοδωρόπουλου, *Εργατική Κατεύθυνση*, Φυλλάδιο Τυπ. Εστία, Αθήνα, 1910, σελ. 15 & επ.

Σ. Θεοδωρόπουλου, *Εργατική Οργάνωση*, Φυλλάδιο Τυπ. Εστία, Αθήνα, 1910, σελ. 11 & επ.

Ν. Μακρίδη, *Αι υπηρεσίες υγιεινής εν Ελλάδι από της ιδρύσεως του Ελληνικού Βασιλείου*, Αθήνα, σελ. 36 & επ.

Ξ. Κοντιάδη, *Απασχόληση και κοινωνική προστασία μετά την Συνθήκη του Άμστερνταμ στον τόμο του ίδιου. Μεταμορφώσεις του Κοινωνικού Κράτους στην εποχή της Παγκοσμιοποίησης*, 2001, Αθήνα, σελ. 18 & επ.

Γ. Αμίτση, *Αρχές οργάνωσης και λειτουργίας του συστήματος κοινωνικής πρόνοιας*, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση, 2001.

Έγιναν πολλές προσπάθειες για την οργάνωση του κράτους και για την εξεύρεση πόρων προκειμένου να δοθούν σε τομείς όπως η δημόσια υγεία, η παιδεία αλλά και στους δήμους. Συνεπώς κατά την χρονική αυτή περίοδο ο θεσμός της οικογένειας έπαιξε σημαντικό ρόλο στην οικονομική ενίσχυση των μελών της ενώ όταν αυτός αδυνατούσε να λειτουργήσει, τότε την οικονομική βοήθεια παρείχε η κοινότητα και μάλιστα εκείνη η οποία διέθετε οικονομικούς πόρους λόγω ναυτιλίας και εμπορίου. Επίσης όσο διέθεταν χρήματα τα διέθεταν είτε για την ενίσχυση του αγώνα για την απελευθέρωση είτε για να συνδράμουν στην δημιουργία σχολείων, οδικών δικτύων κλπ.

Με το Β.Δ. του 1833 κατεβλήθη προσπάθεια για την οργάνωση δημοτικών οργανισμών. Συγκεκριμένα το εν λόγω νομοθέτημα απέβλεπε στην οικονομική ενίσχυση των οικονομικώς αδυνάτων μελών της κοινότητας (άρθρο 8). Παράλληλα εάν υπήρχε περίσσειμα στο ταμείο του κράτους αυτό θα δίδονταν τόσο για την οργάνωση της ασφάλειας του κράτους, όσο και για την εκτέλεση έργων αλλά και ίδρυση κοινωφελών ιδρυμάτων (άρθρο 19).

Επίσης σύμφωνα με τις διατάξεις του ανωτέρω νομοθετήματος ορίζονταν ότι δεν μπορούσαν να τύχουν οικονομικής βοήθειας όλοι οι οικονομικώς αδύναμοι πολίτες, αλλά μόνον εκείνοι που αποδεδειγμένα δεν μπορούσαν να εργασθούν λόγω ανικανότητας. Έτσι μόνον αυτοί μπορούσαν να ζητήσουν οικονομική βοήθεια από το κράτος. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να παρατηρήσουμε τα εξής: Επειδή την περίοδο αυτή η φτώχεια άγγιζε το ποσοστό του 90% και πλέον στους πολίτες αυτοί λόγω του ότι δεν μπορούσαν να ζήσουν λόγω μη εξεύρεσης οικονομικών πόρων αφού το κράτος δεν συνέβαλε καθόλου προς την εξεύρεση εργασίας σε αυτούς τότε υιοθετήθηκε η λύση να ενισχύονται οικονομικά μόνο οι ανίκανοι άνεργοι και όχι οι ικανοί προς εργασία άνεργοι λόγω του μεγάλου αριθμού αυτών. Έτσι με αυτό τον τρόπο παρείχε βοήθεια σε μικρό αριθμό ανέργων ανίκανων προς εργασία πολιτών.

Όμως ένα βασικό πρόβλημα που είχε να επιλύσει το κράτος το 1834 ήταν η προστασία της δημόσιας υγείας η οποία βρίσκονταν σε μεγάλο βαθμό επικινδυνότητας λόγω της εκδήλωσης αλληπάλληλων επιδημικών μολυσματικών νόσων (ευλογιά, πανώλη, χολέρα κλπ.) οι οποίες είχαν ως αποτέλεσμα να αποδεκατίζεται ο πληθυσμός του νεοσύστατου Ελληνικού Κράτους λόγω της παντελούς ανυπαρξίας μέτρων για την προστασία της υγείας των πολιτών. Θα πρέπει να αναφερθεί επίσης ότι την περίοδο αυτή η υποτυπώδης υγειονομική περίθαλψη παρέχονταν από τα μοναστήρια, ιδιωτικά ευαγή ιδρύματα και την εκκλησία.²

Επικεφαλής του τομέα υγείας του κράτους ήταν η Γραμματεία Εσωτερικών. Το έτος 1834 ιδρύεται το Ιατροσυνέδριο το οποίο αποτελεί το ανώτατο υγειονομικό συμβούλιο της χώρας και έχει ως αρμοδιότητα αφενός μεν να χορηγεί τις άδειες άσκησης του ιατρικού επαγγέλματος ως και του επαγγέλματος των μαιών και να γνωμοδοτεί σε κάθε σοβαρό πρόβλημα σε θέματα της υγειονομικής κατάστασης της χώρας.³

Το 1852 καθιερώνεται ο θεσμός των ιατρών επαρχίας οι οποίοι και αναλαμβάνουν το έργο της υγειονομικής κάλυψης του πληθυσμού της υπαίθρου. Η πολιτεία την περίοδο αυτή έδωσε ιδιαίτερη βαρύτητα στην λήψη προληπτικών μέτρων για την προστασία της δημόσιας υγείας. Όμως παρά το ιδιαίτερο ενδιαφέρον της πολιτείας στον τομέα της υγείας και την λήψη των πρώτων νομοθετικών μέτρων εντούτοις υπήρχε δυστοκία στην εφαρμογή αυτών διότι τόσο ο αριθμός των ιατρών όσο και των μαιών και αδελφών νοσοκόμων ήταν μικρός και συνεπώς δεν μπορούσε να καλύψει όλες τις ανάγκες του πληθυσμού. Από την άλλη πλευρά το κράτος δεν έδειχνε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ίδρυση και λειτουργία νοσοκομειακών ιδρυμάτων τα οποία θα κάλυπταν τις

² Γ. Τσαλίκη, Η Θεμελίωση της Κοινωνικής Ασφάλισης στην Ελλάδα, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση, 2008, σελ. 26 & επ.

³ Χ. Ζηλίδη, Αξιολόγηση των Πρωτοβάθμιων Υπηρεσιών Υγείας του Αγροτικού Πληθυσμού, ΑΤΕ, Αθήνα, 1988, σελ. 111.

νοσοκομειακές ανάγκες της χώρας. Και αυτό διότι αφενός δεν υπήρχαν οι αναγκαίοι οικονομικοί πόροι προς τούτο αφετέρου λόγω της ανάληψης του έργου αυτού από εύπορους ιδιώτες, εκκλησία και μοναστήρια, η πολιτεία εμφανίζονταν να είναι ικανοποιημένη από αυτό και προφανώς ήσυχη προς στιγμή, δίδοντας έτσι ιδιαίτερη βαρύτητα σε άλλους τομείς του Κράτους όπως στην εκπαίδευση, την οργάνωση της δημόσιας διοίκησης, την κοινωνική ασφάλιση αλλά και στα οικονομικά αυτού τα οποία σημειωτέον ενεφάνιζαν κατά τους ειδικούς τραγική εικόνα την χρονική εκείνη περίοδο, με αποτέλεσμα η χώρα να αναζητά δανειστές.⁴

2. Το περιεχόμενο του θεσμού της κοινωνικής προστασίας

Όπως τονίσθηκε ανωτέρω η παντελής έλλειψη θεσμού κοινωνικής πρόνοιας, η έλλειψη οργανωτικής υποδομής του Κράτους στους τομείς Υγείας, Παιδείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης σε συνδυασμό με την παντελή έλλειψη του θεσμού της κοινωνικής ασφάλισης δηλαδή των δύο βασικών συντελεστών της κοινωνικής προστασίας του πολίτη, είχε ως αποτέλεσμα την δημιουργία ενός επικίνδунου μίγματος της κοινωνίας το οποίο ζούσε κάτω από το όριο της φτώχειας χωρίς καμία κοινωνική παροχή από το Κράτος.

Οι μόνες αρχικά παροχές προέρχονταν από ιδιώτες και φορείς που ανήκαν στην ιδιωτική πρωτοβουλία. Όμως αυτό δεν έφθανε. Έπρεπε σε κάποια χρονική στιγμή, να παρέμβει το ίδιο

⁴ Κ. Χαριτάκη, Κώδικας της Δεοντολογίας και Νομοθεσίας των Ιατρικών Επαγγελματιών, Αθήνα, 1925, σελ. 28 & επ.

Δ. Πομώνη, Υγειονομική Νομοθεσία, Αθήνα, 1917-1925, σελ. 16 & επ.

Α. Πεπελάση, Νομικό σύστημα και οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδος. Άρθρο στην Επιθεώρηση Οικονομικής Ιστορίας, Ιούνιος 1959.

Α. Χρυσοχού, Αι Ελληνικαί Κοινωνικαί Ασφαλίσεις, Αθήνα, 1945, σελ. 16 & επ.

Κ. Τζατζάνη, Αι Κοινωνικαί Ασφαλίσεις αλλαχού και εν Ελλάδι, Αθήνα, 1937, σελ. 25 & επ.

Σ. Κλαδά, Η Ανεργία εν Ελλάδι, Αθήνα, 1938, σελ. 20 & επ.

Γ. Παπαδόπουλου, Αι Κοινωνικαί Ασφαλίσεις και η Δημόσια Υγεία, Αθήνα, 1932, σελ. 40 & επ.

το κράτος, το οποίο ομολογουμένως μέχρι τότε απείχε από κάθε τέτοια πρωτοβουλία. Οι λόγοι ήταν γνωστοί τότε. Ήταν κυρίως οικονομικοί, πολιτικοί, οργανωτικοί κλπ. Συνεπώς έπρεπε να δοθεί στο κοινωνικό πρόβλημα άμεση λύση από την πολιτεία. Επειδή όμως δεν διαφαίνονταν στον ορίζοντα η ύπαρξη του θεσμού της κοινωνικής ασφάλισης, το κράτος στα κενά αυτής αρχικά απεφάσισε να τα καλύψει η κοινωνική πρόνοια. Και βέβαια όπως υποστηρίζει ο Κ. Κρεμαλής, ο θεσμός της κοινωνικής πρόνοιας παρέχει στους πολίτες που βρίσκονται σε κατάσταση ανάγκης, «κοινωνική προστασία, επικουρική και εξατομικευμένη, με στόχο να δράσει προληπτικά, να μειώσει και να αποκαταστήσει τις συνέπειες μιας οικονομικής ανάγκης ή κοινωνικής κατάστασης».

Συνεπώς ο θεσμός της Κοινωνικής Πρόνοιας στα πλαίσια της κοινωνικής προστασίας συμβάλλει στην αποκατάσταση της ένδειας στη χώρα με διάφορους τρόπους όπως είτε με την μορφή παροχής υπηρεσιών, είτε με την παροχή οικονομικής βοήθειας είτε τέλος με την παροχή διαφόρων ειδών βοήθειας.

Πάντως και σε κάθε περίπτωση, η μορφή της παρεχόμενης βοήθειας στους ενδεείς πολίτες καθορίζεται εν πολλοίς και από τα κενά που εμφανίζουν αυτοί σε ανάγκες. Έτσι θα πρέπει να παρατηρήσουμε εδώ ότι τις παρεχόμενες ανωτέρω μορφές κοινωνικής βοήθειας από την πρόνοια δεν μπορεί να καλύψει ο θεσμός της κοινωνικής ασφάλισης, παρότι τα λειτουργικά όρια μεταξύ κοινωνικής πρόνοιας και κοινωνικής ασφάλισης είναι δυσκόλως προσδιορίσιμα. Πάντως στον θεσμό της κοινωνικής ασφάλισης είναι ενταγμένες ορισμένες κοινωνικές παροχές όπως κατώτατα όρια συντάξεως, μείωση συνταξιοδοτικών προϋποθέσεων σε συγκεκριμένες περιπτώσεις κοινωνικών ομάδων κ.ά.

Εξάλλου υποστηρίζεται η άποψη ότι η Κοινωνική Πρόνοια προστατεύεται και από το Σύνταγμα 1975/2001, όπως στην διάταξη του άρθρου 21 γίνεται ειδική αναφορά σε αυτή ως κοινωνικού θεσμού με ειδική αποστολή παροχής κοινωνικής προστασίας σε ηλικιωμένα άτομα, σε ΑΜΕΑ, στην παιδική ηλικία κλπ.

Περαιτέρω πρέπει να παρατηρήσουμε ότι η συνταγματική διάταξη του άρθρου 21 είναι γενική υπό την έννοια ότι καλύπτει αδύναμες κατηγορίες της κοινωνίας δηλαδή άτομα τα οποία υπό την μία ή την άλλη άποψη έχουν κάποια ανάγκη, οικονομική, κοινωνική και φυσικά είναι αδύναμα να την αποκαταστήσουν.

Κατά συνέπεια το άρθρο 21 του Συντάγματος δεν προσδιορίζει εκ των προτέρων το είδος της παρεχόμενης προστασίας σε όλα αυτά τα άτομα αφήνει δηλαδή ανοικτό το πλαίσιο αυτής της προστασίας προς τον πολίτη, με την προοπτική να καλύψει και να νομιμοποιήσει κάθε είδους βοήθεια που θα κινείται προς αυτήν την κατεύθυνση.

Με βάση τα ανωτέρω μπορούμε να υποστηρίξουμε την άποψη ότι το πλαίσιο της κοινωνικής προστασίας είναι ευρύ καλύπτοντας δύο σημαντικούς κοινωνικούς θεσμούς συνταγματικά κατοχυρωμένους ή την κοινωνική πρόνοια (άρθρο 21Σ) και την κοινωνική ασφάλιση (άρθρο 22 παρ. 4Σ) οι οποίοι παρέχουν την προστασία τους στους πολίτες με βάση την αρχή του κοινωνικού κράτους που αναγνωρίζει στον νομοθέτη την δυνατότητα να αποδέχεται τον συνδυασμό των δύο αυτών κοινωνικών θεσμών προς την κατεύθυνση της επίτευξης του κοινωνικού στόχου.⁵

3. Η Συνταγματική Προστασία της Κοινωνικής Ασφάλισης

Η συνταγματική κατοχύρωση του θεσμού της κοινωνικής ασφάλισης πραγματοποιήθηκε για πρώτη φορά από το Σύνταγμα του 1975/2001. Αντίθετα κανένα από τα προγενέστερα Ελληνικά Συντάγματα δεν έκανε καμία αναφορά στον θεσμό αυτό. Η κατοχύρωση αυτή από το Σύνταγμα υποδηλώνει ενίσχυση και προαγωγή του θεσμού αυτού.

Εάν κάνουμε μια σύντομη ιστορική αναδρομή θα παρατηρήσουμε ότι η Χάρτα του Ρήγα Φεραίου αναφέρει σχετικά «Αι δη-

⁵ Αγ. Στεργίου, Η Συνταγματική κατοχύρωση της Κοινωνικής Ασφάλισης, Εκδόσεις Α. Σάκκουλα, 1994, Θεσσαλονίκη, σελ. 75 & επ.

μόσιαι συνδρομαί και ανταμοιβαί είναι ένα ιερό χρέος της πατρίδος. Το κοινόν χρεωστέει μιαν βοήθειαν εις τους δυστυχείς εγκατοίκους τόσο εις το να τους προμηθεύσει να έχουν ει να εργάζονται όσον και να δώση τρόπον ζωής εις εκείνους οπού δεν ημπορούν πλέον να δουλεύσουν».

Όσον αφορά το Σύνταγμα του 1925 και 1927, αμφότερα αναφέρονται στην υποχρέωση του Κράτους να θέτει υπό την προστασία του τον γάμο, την οικογένεια, την μητρότητα, την εργασία, τις τέχνες, τις επιστήμες και την εκπαίδευση. Με την αναφορά αυτή του συνταγματικού νομοθέτη επιχειρείται η δημιουργία ενός θεσμικού κοινωνικού πλαισίου με στόχο την προστασία του πολίτη. Εξάιρεση αποτελεί το Σύνταγμα του 1952 το οποίο αντί να ακολουθήσει την φιλοσοφική και κοινωνική προδιάθεση του συνταγματικού νομοθέτη έτσι όπως αυτή εκδηλώθηκε στα ανωτέρω δύο συνταγματικά κείμενα, αντί να προχωρήσει ένα ακόμη βήμα απαρίθμησης ορισμένων θεμελιωδών κοινωνικών δικαιωμάτων ακολουθώντας και τη γενικότερη ευρωπαϊκή συνταγματική πρόβλεψη το θέμα αυτό, τήρησε μια αδικαιολόγητη αρνητική θέση καταλείποντας την κοινωνική ασφάλιση εκτός συνταγματικού πλαισίου προστασίας και ερεισμάτων.

Ως δικαιολογητικός λόγος αυτής της θέσης του συνταγματικού νομοθέτη προεβλήθη «η επάρκεια κοινωνικής νομοθεσίας» στη χώρα. Όσον αφορά τα ψευδή συνταγματικά κείμενα των ετών 1968 και 1973 ορθώς ο Αγ. Στεργίου αναφέρει ότι: «Τα κείμενα αυτά, δείγματα μιας ψευδο-συνταγματικής νομιμότητας, καθιερώνουν ορισμένα κοινωνικά δικαιώματα ανάμεσα στα οποία περιλαμβάνεται και η κοινωνική ασφάλιση. Ειδικότερα, το άρθρ. 27, παρ. 3 προβλέπει ότι “το Κράτος μεριμνά για την υγείαν και την κοινωνικήν ασφάλειαν του πληθυσμού ως και δια την απόκτησιν στέγης παρά των στερουμένων ταύτης”. Η εν λόγω διάταξη, στην πραγματικότητα, εκφράζει ένα δημαγωγικό πατερναλισμό, ο οποίος χαρακτηρίζει σταθερά τα φασιστικά καθεστώτα στο αρχικό τους στάδιο. Εξάλλου, η προβολή κοινωνικών (προ-

σχηματικών) επιδιώξεων από τα κείμενα της δικτατορίας μας προσφέρει την ευκαιρία να επαναλάβουμε μια παραδεδεγμένη αλήθεια: τα ατομικά, πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα παραμένουν μεταξύ τους παραπληρωματικά».

Με το Σύνταγμα του 1975 επέρχεται η πλήρης αναγνώριση και κατοχύρωση της κοινωνικής ασφάλισης, αλλά και άλλων κοινωνικών δικαιωμάτων. Μετά από αλληπάλληλες διαβουλεύσεις και διεργασίες της Συντακτικής Επιτροπής της Ε΄ Αναθεωρητικής Βουλής, οι συντάκτες του κειμένου κατέληξαν στην οριστική διατύπωση του άρθρου 22 παρ. 5 του Συντάγματος ως εξής: «Το Κράτος μεριμνά για την κοινωνική ασφάλιση των εργαζομένων ως ο νόμος ορίζει».⁶

Από την ανάλυση της ανωτέρω συνταγματικής διάταξης προκύπτουν ορισμένα βασικά στοιχεία προσδιοριστικά της κοινωνικής αποστολής του θεσμού αυτού όπως:

α) Αποτελεί δημόσιο σκοπό ο οποίος θα πρέπει να υλοποιηθεί κατ' επιταγήν του συνταγματικού νομοθέτη από τον κοινό νομοθέτη προκειμένου αυτός να προσδιορίσει το περιεχόμενο του κοινωνικού αυτού δικαιώματος.

Εδώ θα πρέπει να παρατηρήσουμε ότι ο κοινός νομοθέτης οφείλει να υλοποιήσει την ανωτέρω εντολή με την σύσταση και λειτουργία ειδικών μηχανισμών προκειμένου να προάγει τον θεσμό της κοινωνικής ασφάλισης. Προς την κατεύθυνση αυτή έχει πλήρως δυνατότητες για οργάνωση και διοίκηση ειδικών φορέων με την μορφή Νομικού Προσώπου για την υλοποίηση του ανωτέρω δημόσιου σκοπού.

β) Η νομοθετική εξειδίκευση του περιεχομένου του κοινωνικού δικαιώματος της κοινωνικής ασφάλισης από την οποία δεν προκύπτει συγχρόνως αγωγήμη αξίωση του πολίτη.

γ) Η συνταγματική αυτή προστασία της κοινωνικής ασφάλισης έγινε δεκτή και από την νομολογία του ΣτΕ το 1976, κρίνοντας

⁶ Αγ. Στεργίου (5), σελ. 9 & ε.

ότι με την διάταξη του άρθρου 22 παρ. δ του Συντάγματος «κατοχυρούται ο θεσμός της κοινωνικής ασφάλισης εν τη εννοία ότι θεσπίζεται μεν δια του νομοθέτη υποχρέωσης ασφαλιστικής καλύψεως του εργαζόμενου πληθυσμού της χώρας, πλην κατά τα λοιπά ο νόμος δύναται να διαμορφώσει ελευθέρως την μορφή και την έκταση της παρεχόμενης προστασίας (ΣτΕ αρ. αποφ. 2253/1976 ΝοΒ 1976 σελ. 605 & επ.)».

Όσον αφορά τους φορείς του κοινωνικού δικαιώματος της κοινωνικής ασφάλισης πρέπει να τονίσουμε ότι σε αντιδιαστολή με τα άλλα κοινωνικά δικαιώματα όπου φορείς είναι οι πολίτες όλοι στο δικαίωμα της κοινωνικής ασφάλισης, φορείς είναι μόνο οι εργαζόμενοι πολίτες.

Με βάση τα ανωτέρω η συνταγματική διάταξη του άρθρου 22 παρ. 5 προστατεύει την αρχή της καθολικότητας σύμφωνα με την οποία, η κοινωνική ασφάλιση καλύπτει τον εργαζόμενο πληθυσμό της χώρας αλλά και τα έμμεσα ασφαλισμένα άτομα-μέλη των οικογενειών τους ή λοιπά συγγενικά πρόσωπα του εργαζόμενου.⁷

Επίσης από την ανάλυση της ανωτέρω συνταγματικής διάταξης του άρθρου 22 παρ. 5 προκύπτει ότι δεν υφίσταται κρατικό μονοπώλιο στην κοινωνική ασφάλιση αφού φορείς αυτής δύναται να είναι και ιδιωτικοί.⁸

⁷ Ξ. Κοντιάδη, *Συνταγματικές εγγυήσεις και θεσμική οργάνωση του συστήματος κοινωνικής ασφάλειας*, Εκδόσεις Α. Σάκκουλα, 2004, Αθήνα, σελ. 382 & επ.

⁸ Α. Σπεργίου, *Το Δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλιση. Κοινωνικά Δικαιώματα και κρίση του Κράτους Πρόνοιας*, Εκδόσεις Σαββάλας, Αθήνα, 2007, σελ. 71 & επ.